THE RELEVANCE OF PERSONALITY FACTORS IN THE MANIFESTATION OF RISK BEHAVIOR AT DRIVERS

Axentii Olga
PhD Student, State University of Moldova, Chişinău, Republic of Moldova

Abstract: The concept of personality and later personality factors were concepts of major importance in psychology due to the desire for predictability of human behavior. Thus, various personality measurement instruments emerged with the aim of understanding which personality factors underlie a certain behavior, what makes people react in a certain way or make specific decisions. One of the most widely used questionnaires in this regard is the Big Five Personality Inventory developed by McCrae and Costa. The Big Five model is a standardized personality assessment test capable of providing a complete personality profile both by referring to the 5 meta-factors (extraversion, agreeableness, neuroticism, conscientiousness and openness) and, especially, by referring to the 25 factors (facets). In the research we developed, we used this questionnaire to identify tangents between personality factors and risky behavior in drivers. We consider it relevant to invoke these variables, because the results can be used to create and implement an intervention guide to reduce risky behaviors in road traffic and save human lives.

Keywords: personality factors, drivers, Big Five Personality Inventory, risk behavior

Introducere

Studiile conceptului de personalitate pornesc de la elaborarea primei lucrări cu caracter științific a autorului Gordon Allport, în care teoria pleacă de la premisa că fiecare individ este caracterizat de un model unic de personalitate, iar psihologia ar trebui să se concentreze pe studiul acestei unicități, punând accentul pe studierea diferențelor dintre persoane. În concepția lui Allport, psihologia personalității reprezintă studiul persoanei umane. El a definit personalitatea ca fiind organizarea dinamică în cadrul individului a acelor sisteme psihofizice care determină adaptarea unică la mediul său. Psihologia personalității are așadar trei principale caracteristici care îi oferă propria identitate: studiul persoanei ca întreg, studiul motivației umane, studiul diferențelor psihologice dintre persoane [1].

Ulterior, pentru aprofundarea în cercetarea conceptului de personalitate au fost inventate diverse instrumente de măsură a trăsăturilor de personalitate care formează personalitatea în sine. Unul dintre cele mai cunoscute instrumente în cercetarea personalității este modelul Big Five, elaborat de McCrae și Costa în 1990. Chestionarul se bazează pe ideea că trăsăturile personalității sunt organizate ierarhic [5].

Fundamentare teoretică

Big Five este un model al trăsăturilor de personalitate, deci o modalitate de concepere și descriere a personalității umane în termenii unui set de trăsături stabile [4].

Modelul Big Five este o probă standardizată de evaluare a personalităţii capabilă să ofere un profil de personalitate complet atât prin raportare la cei 5 meta-factori (extraversiune, agreabilitate, nevrozism, conştiinciozitate şi deschidere) cât, mai ales, prin raportare la cei 25 de factori (faţete). Chestionarul a fost elaborat în 1985- 1987 de către McCrae R. și Costa P. În articulațiile acestui „model al persoanei” personalitatea apare ca una dintre subdiviziunile fundamentale, alături de abilitățile cognitive, cele fizice şi de alte aspecte care intră în alcătuirea personalității ca „material” brut. În opinia autorilor menționați, ceea ce interesează psihologul este reprezentat de adaptările specifice, respectiv felul în care au fost modelate tendințele de bază prin influențele externe şi interne. Psihologul nu poate schimba trăsăturile de bază ale clientului, dar cunoaşterea şi explicarea corectă a acestora şi a

felului cum ele intervin în problemele existențiale ale persoanei îl poate ajuta să reducă la minim dificultățile.

În explicarea modelului avansat de ei, Costa şi McCrae consideră că trăsăturile bazale, superfactorii personalității - nevrotism, extraversie, deschidere, agreabilitate, conştiinciozitate - apar ca dispoziții psihice fundamentale, care nu trebuie în nici un caz privite ca dimensiuni biologice, ele rămânând constructe psihice care sunt la rândul lor „servite" de structurile biologice (baze biologice). Personalitatea este supusă acestor influențe endogene (denumite de autori tendințe bazale) dar şi unor influențe exogene. Influențele externe, rezumate prin conceptul de „situație existențială", reunesc cadrul socio-cultural în care se formează persoana şi istemul de evenimente de viață cu întăririle pozitive/negative primite de individ de-a lungul vieții şi operează asupra individului în dezvoltarea sa ontogenetică. În acest cadru biografia obiectivă este constituită de cursul real al comportamentelor şi trăirilor care formează viața individului. Factorii de personalitate ai Modelului Big –Five pot fi descrişi astfel:

1. Extraversie (extraversion) – E - descrie persoane comunicative, sociabile, vorbărețe, cu o bună prezență socială, cu o capacitate de verbalizare deosebită, persoane care se simt bine în contexte sociale şi caută din acest motiv interacțiunile cu ceilalți. Polaritatea vizată de scala E este surprinsă de continuumul extraversie–introversie.

2. Agreabilitate (agreeableness) – A - descrie persoane agreabile, neagresive, plăcute, animate de sentimente plăcute față de copii, față de animale şi, în general, față de cei din jur, cu rezistență la frustrare şi care nu-şi exprimă frustrarea prin acte de agresivitate fizică sau verbală. Împreună cu scala Extraversiune, această scală face referire la acele dimensiuni ale personalității implicate în relațiile sociale, fiind caracterizată de polaritatea agreabilitate – duritate în relațiile interpersonale.

3. Conştiinciozitate (conscientiousness) – C - detectează persoane ordonate, care preferă medii de lucru bine structurate şi controlate, capabile de muncă susținută şi de concentrare îndelungată a energiei către realizarea obiectivelor propuse, care sunt dispuse să investească multă muncă şi să nu se lase distrase de tentații. Dupa McCrae şi Costa, acest factor este legat de reuşita profesională, de nivel superior, indiferent de domeniul de activitate, polaritatea exprimată de scală fiind conştiinciozitate - tendința spre hedonism.

4. Nevrotism (neuroticism) – N - descrie persoane cu accente nevrotice puternice, cu o emoționalitate accentuată, cu frici, angoase sau depresii, persoane care necesită sprijin afectiv pentru a trece peste astfel de faze. Polaritatea vizată de scala N este legată de continuumul dezechilibru emoțional - echilibru emoțional.

5. Deschidere spre experiență (openness to experience) – O - descrie persoane deschise spre experiențe senzoriale, cu simț artistic, înclinate spre muzică sau arte plastice, animate de interese intelectuale, caracterizate de curiozitate ştiințifică (în special în ştiințele naturale), apropiate de natură şi atrase, în general, de o viață în armonie cu natura şi frumosul. Polaritatea vizată de scala O este surprinsă în continuumul deschidere spre experiență - mod reținut, conservator de a fi, care include şi preferința pentru familiar. Fațetele celor 5 meta-factori sunt următoarele:

- Extraversiunea cu factorii: E1 – Activism, E2 - Asertivitate, E3 Sociabilitate, E4 – Căutarea stimulării, E5 - Emoții pozitive;
- Agreabilitatea cu factorii: A1 - Altruism, A2 – Cooperare, A3 – Încredere, A4 – Compasiune, A5 – Modestie;
- Conştiinciozitatea cu factorii: C1 – Ordine, C2 – Perseverență, C3 – Simț al datoriei, C4 – Deliberare, C5 – Prudență;
- Nevrotismul cu factorii: N1 – Anxietate, N2 Teamă, N3 – Depresie, N4 – Conştiință de sine, N5 –Vulnerabilitate (la stres);

- Deschidere spre experiență cu factorii: O1 – Spre fantezie, O2 – În plan ideatic, O3- Pe plan estetic, O4– Către modurile proprii de a simți, O5 –În planul valorilor [6].

În domeniul psihologiei transportului și cercetărilor privind agresivitatea și riscul în trafic, s-a făcut apel în numeroase rânduri anume la studiul factorilor de personalitate. Într-o categorie de studii s-a urmărit evidențierea unor posibile legături între atitudinea față de risc, luarea unor decizii riscante, toleranța la risc și dimensiunile personalității sau emoțiile specifice ale persoanelor. Asumarea riscului este un proces complex care se manifestă în funcție de interacțiunea factorilor individuali, dispoziționali și situaționali. Astfel unele persoane își asumă mai mult riscurile de agrement (parașutism, sărituri cu coarda elastică, canotaj), în timp ce altele îți asumă riscuri de sănătate (fumat, consum de alcool, nefolosirea centurii de siguranță, șofatul cu mare viteză, depășiri periculoase, încălcarea semnelor de circulație) [2].

Potrivit autorului Havârneanu G. legătura celor 5 dimensiuni fundamentale ale personalității cu accidentele a fost intens studiată în domeniul psihologiei traficului, cu rezultate contradictorii. Într-un studiu la care au participat 937 de persoane, s-a găsit o relație semnificativă între extraversiune, numărul de accidente și abaterile de la normele rutiere. O constatare în acest sens este că șoferii cei mai agresivi sunt extravertiții. De asemenea s-a constatat că atunci când scorurile la extraversiune au fost defalcate în subscalele de impulsivitate și sociabilitate, impulsivitatea era în relație cu riscul în conducere. În mod similar se poate presupune că anumite aspecte ale neuroticismului pot crește riscul de conducere și implicit de producere a aaccidentelor, prin creșterea numărului de erori de conducere. Totuși autorul susține că este dificil să deducem o relație direct a unor factori de personalitate cu riscul în trafic sau accidentele, deoarece persoanele care produc accidente rutiere sau care nu respectă normele ce reglementează circulația rutieră reprezintă structuri de personalitate eterogene cu profiluri de personalitate foarte variate. Acest fapt nu ne permite să stabilim o structură de personalitate predispusă la accident. Un anumit profil de personalitate nu presupune în mod necesar că persoana va produce un accident sau va încălca flagrant normele rutiere. Aceste trăsături sugerează prezența unei potențialități care poate sau nu să fie transformată în realitate. Pentru ca o potențialitate să fie transformată în realitate și să apară un comportament manifest sunt necesari și alți factori declanșatori ai comportamentului, factori care deseori sunt situaționali sau dispoziționali. În multe cazuri, chiar dacă intenția comportamentală există, aceasta poate să nu se materializeze într-un comportament manifest. Relația dintre trăsăturile de personalitate și comportamentul din trafic poate fi deci mediată și de alți factori, cum ar fi starea subiectului, strategiile pe care acesta le adoptă în rezolvarea unor situații din trafic, modul de planificare a deplasărilor [3].

Într-un studiu realizat de Joshua Weller s-a analizat modul în care factorii de personalitate pot prezice tendința oamenilor de a percepe riscurile și beneficiile, precum și tendința efectivă de asumare a riscului. În datele acestui studiu s-a evidențiat asocieri între asumarea riscului și factorii de personalitate: emotivitate, extraversiune, agreabilitate, conștiinciozitate și deschidere. Pentru domeniul riscului social s-a constatat că doar emotivitatea și deschiderea contribuie semnificativ la explicarea variației în asumarea riscurilor sociale. Deschiderea este în relație directă semnificativă cu asumarea riscurilor, dar relația este parțial mediată de perceperea beneficiilor. În domeniul sănătate și siguranță, conștiinciozitatea a avut efect direct semnificativ asupra asumării riscurilor. Potrivit datelor obținute, totuși se constată că doar unele dimensiuni ale personalității au influență globală asupra comportamentului riscant. Cu cât o persoană percepe o activitate mai riscantă, cu atât va considera că nu poate obține beneficii dacă se angajează în acea activitate. Dacă percepem un risc mare într-un domeniu specific, atunci probabilitatea de a acționa este mică. Mai exact, un sentiment sporit de risc perceput este asociat cu o probabilitate mai mică de a se angaja

într-o activitate specifică. În schimb, dacă persoana simte posibilitatea obținerii unor beneficii mai mare, chiar dacă acestea sunt asociate cu un anumit grad de risc, atunci probabilitatea de a se angaja în acea activitate crește [7].

În cadrul sistemului de transport (șofer – mijloc de transport – mediu de trafic), șoferul este un element cu risc ridicat. Unul dintre motive este însăși personalitatea șoferului, care este unică și ireproductibilă. Unicitatea fiecărei personalități face, de asemenea, dificilă găsirea unei metode standard de evaluare a personalității șoferului, care să poată surprinde trăsăturile individuale ale fiecărei personalități calificate pentru conducere. Pot fi identificate doar calitățile care sunt în general benefice și riscante pentru personalitatea unui șofer. Conduita șoferului este influențată în special de temperamentul și caracterul său. Șoferii buni tind să aibă tipuri de sistem nervos bine echilibrat și puternic; reacțiile lor sunt precise și rapide. Pe de altă parte, șoferii cu probleme prezintă elemente de iresponsabilitate, lipsă de precauție, impulsivitate, hipersensibilitate emoțională și uneori indecizie și anxietate.

Studiile de cercetare au aranjat șoferii riscanți în diverse tipologii pentru a identifica diferite categorii și calități care sunt periculoase pentru situațiile de trafic. Astfel de eforturi au fost menite să faciliteze o mai bună orientare în evaluarea calificărilor oamenilor pentru conducere. Una dintre cele mai vechi tipologii este cea a lui Larson care a dezvoltat o tipologie care cuprinde cinci tipuri de șoferi agresivi: 1) Vitezomanul – încearcă să ajungă la destinație cât mai curând posibil. Când alții îi stau în cale, se înfurie repede; 2) Concurentul – încearcă să învingă alți șoferi, concurând cu aceștia pe drum; 3) Agresorul pasiv – împiedică încercările altora de a depăși, de a conduce rapid și de a fuziona; provoacă neîncrederea în sine a celorlalți șoferi; 4) Narcisistul – manifestă un comportament rigid la volan și devine furios atunci când alții nu conduc în același mod, și 5) Vigilentul – se simte a fi un judecător superior al celorlalți șoferi și încearcă să-i pedepsească pentru oricare dintre încălcările lor.

Aspectele trăsăturilor de personalitate considerate ca contraindicații pentru conducere includ instabilitatea emoțională, inadaptarea, egocentrismul cu stima de sine excesiv crescută, hipersensibilitatea, iritabilitatea, intoleranța, nerăbdarea și insatisfacția cronică. Alte astfel de trăsături includ timiditatea sau, dimpotrivă, nepăsarea, imprudența, iresponsabilitatea, incapacitatea de a lua în considerare consecințele acțiunilor proprii, lipsa de autodisciplină, atitudini antisociale clare, nevoia puternică de a se afirma, agresivitatea și atitudini negative față de siguranța proprie și a celorlalți. Trăsăturile predominante ale șoferilor cu risc ridicat sau periculoși includ responsabilitate redusă pentru propriile acțiuni, atitudini ostile față de oameni, instabilitate emoțională, imprevizibilitatea reacțiilor acestora, toleranță scăzută la frustrare și rezistență la stres, sinele sărac. -control, tendinte la iritabilitate si agresivitate [9].

Cercetările din domeniu au încercat să afle legătura dintre personalitatea şoferului şi accidentele rutiere. Se pare că personalitatea are mai degrabă implicaţii indirecte decât directe asupra accidentelor. Astfel, personalitatea este un predictor slab în ceea ce priveşte accidentele, însă interacţionează cu alţi factori proximali. Personalitatea reprezintă unul din multitudinea de factori care au impact imediat asupra factorilor proximali, precum stilul de conducere şi factori tranzitorii (erori, încălcarea regulilor) care mai apoi influenţează apariţia accidentelor. Un anumit profil de personalitate nu presupune în mod necesar că persoana va produce un accident sau că va încălca flagrant normele rutiere. Aceste trăsături pot sugera prezenţa unei potenţialităţi care poate sau nu poate fi transformată în realitate. Pentru ca o potenţialitate să poată fi transformată în realitate şi să apară un comportament manifest sunt necesari şi alţi factori declanşatori ai comportamentului, factori care deseori sunt situaţionali sau dispoziţionali.

Doar interacţiunea dintre trăsăturile de personalitate şi contextul situaţional poate prezice într-o manieră adecvată comportamentul manifest în trafic. Cei mai importanți factori de personalitate asociați cu producerea accidentelor rutiere, nerespectarea normelor și comportamente riscante:

- Deschiderea - *identifică persoanele independente, creative, cu o cultură generală bogată, orientate spre dezbaterea ideilor şi a teoriilor;* a polul scăzut regăsim persoanele pragmatice și conformiste, care preferă valorile conservatoare, tradiționale.
- Extraversiunea *este specifică persoanelor exuberante, sociabile, energice, care se fac remarcate cu ușurința într-un grup de oameni* - la polul opus se află persoanele tăcute, timide şi formale în manifestare, care adoptă o atitudine pasivă, rezervată.
- Conștiinciozitatea - este asociată persoanelor disciplinate, cu un simţ ridicat al datoriei şi cu o nevoie puternică de realizare profesională - *la polul opus se găsesc persoanele flexibile, care tind să amâne sarcinile sau să renunțe ușor dacă întâmpina probleme.*
- Agreabilitatea este specifică persoanelor tolerante, înțelegătoare, care dau dovadă de spirit de echipă - *la polul opus găsim persoanele individualiste, mai putin încrezătoare în ceilalti, cu un spirit competitiv ridicat şi centrate pe sarcină în dauna relaţiilor umane*
- Stabilitatea emoțională - este asociată cu maturitatea emoțională. Aceste persoane sunt calme, au încredere în ele şi fac față cu succes stresului - *la polulb opus se afla indivizii vulnerabili și labili emotional, care se descurajează sau se irită uşor în faţa obstacolelor* [8].

În cercetarea realizată de noi pe un eșantion de 149 conducători auto, în care am identificat Factorii de personalitate ai Modelului Big –Five am obținut doar câteva diferențe semnificative dintre medii în funcție de predispoziția spre risc.

Tabelul 1. Semnificația diferenței dintre medii în funcție de nivelul predispoziției spre risc

Variabila	F	df	p
Extroversiune	1,142	5	0,341
Activism	**2,425**	**5**	**0,038**
Asertivitate	0,497	5	0,778
Sociabilitate	1,375	5	0,237
Căutarea stimulării	**5,893**	**5**	**0,000**
Emoții pozitive	0,959	5	0,445
Agreabilitate	1,163	5	0,330
Altruism	1,347	5	0,248
Cooperare	**2,373**	**5**	**0,042**
Încredere	0,681	5	0,639
Compasiune	0,914	5	0,474
Modestie	0,883	5	0,494
Conșticiozitate	1,370	5	0,239
Ordine	2,188	5	0,059
Perseverență	0,995	5	0,423
Simț al datoriei	1,808	5	0,115
Deliberare	1,877	5	0,102
Prudență	0,430	5	0,827
Nevrotism	0,841	5	0,523
Anxietate	2,204	5	0,057
Teamă	1,347	5	0,248
Depresie	0,564	5	0,727
Conștiința de sine	0,316	5	0,903
Vulnerabilitatea la stres	0,239	5	0,945
Deschidere spre experiență	0,748	5	0,589
Fantezie	1,845	5	0,108
În plan ideatic	0,269	5	0,930
Pe plan estetic	0,911	5	0,476
Către modul propriu de a simți	0,641	5	0,668
În planul valorilor	0,314	5	0,902

Rezultatele obținute, demonstrează faptul că există diferențe în manifestarea factorilor de personalitate la conducătorii auto în funcție de comportamentul riscant. Au fost identificate diferențe semnificative ale mediilor în funcție de nivelul predispoziției spre risc pentru factorii de personalitate: activism – tempoul ridicat, plin de energie, nevoia de a face ceva mereu în cadrul grupului și nu numai, nevoia de a fi activ; căutarea stimulării – preferința pentru stimulare, pentru o viață plină de excitații și cooperare – modul deschis spre cooperare și compromis în relație cu ceilalți.

Concluzii

1. Personalitate reprezintă un construct deosebit de complex, fiind alcătuită dintr-o serie de factori de personalitate, temperament și caracter, ceea ce creează dificultăți în posibilitatea de a prezice și a interveni asupra comportamentelor ce rezultă din interacțiunea factorilor de personalitate cu alte elemente interioare sau exterioare.

2. Personalitatea are mai degrabă implicaţii indirecte decât directe asupra comportamentelor riscante și accidentelor produse în trafic, aceste comportamente tind să apară nu independent ci doar în contact cu un anumit context situațional, și în interacțiune cu alți factori ce nu țin de personalitate.

3. Un anumit profil de personalitate nu poate prezice un comportament riscant, trăsăturile de personalitate deoarece pot doar sugera prezența unei potențialități care poate sau nu poate fi transformată în realitate.

4. Comportamentul riscant poate fi pus în act sau evitat în funcție nu doar de factorii de personalitate dar și de experiență, stare emoțională, context, inteligență emoțională etc.

5. În cercetare au fost identificate diferențe semnificative ale mediilor în funcție de nivelul predispoziției spre risc pentru factorii de personalitate: activism, căutarea stimulării și cooperare, însă aceste rezultate nu pot fi extrapolate către toți conducătorii auto, necunoscând care alte variabile au impactat și au dus la obținerea acestor rezultate.

BIBLIOGRAPHY

1. Aniței M. Tratat de psihologia personalității. Editura Trei. București. 2016.467 p. ISBN: 978-606-719-538-5
2. Havârneanu C., Havârneanu G. Psihologia riscului. Editura Polirom. 2015. Iași. 339 p. ISBN: 978-973-46-5624-0
3. Havârneanu G. Psihologia transporturilor. Editura Polirom. 2013. Iași. 261 p. ISBN: 978-973-46-3238-1
4. Iliescu D., Sulea C. Tratat de psihodiagnostic al personalității. Editura Polirom. Iași. 2015. 389 p. ISBN: 978-973-46-5672-1
5. Platon C. evaluarea personalității: dimensiuni fundamentale. În: Studia Universitatis Moldaviae. P. 143-148. ISSN 1857-2103.
6. Pravițchi G. Teză de doctor în psihologie. Persistența motivațională și autostigmatizarea la persoanele seropozitive. Chișinău. 2019. 237 p.
7. Weller E, A domain specific risk-attitude scale: measuring risk perceptions and risk behaviours. Journal of Behavioral Decision Making, 15, 263-290. 2002
8. Havârneanu C., Rus M. Ghid de bune practici pentru activitățile de evaluare psihologică a conducătorilor auto. Accesat: 28 noiembrie 2024. Disponibil: https://monitorulpsihologiei.com/wpcontent/uploads/2022/07/Ghid_de_bune_practici_pentru_activitatile_de_evaluare_psihologica_a_conducatorilor_autoCPR_202207.pdf
9. Sucha M. The role of Personality Qualitiesin in driving. Accesat: 29 noiembrie 2024. Disponibil:https://www.researchgate.net/publication/270257121_The_Role_of_Personality_Qualities_in_Driving